

K zachovanosti hrnčiarских pecí v Nitre-Lupke

IVONA VLKOLINSKÁ

Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre

Keramické črepy patria k najčastejším nálezom na včasnostredovekých sídliskách. Hrnčiarске pece ako špecializované zariadenie predstavujú najpriekaznejšie doklady výroby a hlavne vypaľovania keramického riadu. Ostatné doklady výroby keramiky je veľmi ťažké postihnúť v teréne. Takéto pece však predstavujú veľmi zriedkavé nálezy z 9.-10. storočia, a to nielen na Slovensku.

Na území Slovenska boli pece zistené jedine na lokalite Nitra-Lupka, kde bola odkrytá nielen jedna, ale dokonca celé zoskupenia pecí. Taktiež z Moravy poznáme len jedinú lokalitu s dokladmi hrnčiarске pece, a to Sady-Uherské Hradiště.

Na Nitre-Lupke boli pred hradiskom odkryté včasnostredoveké pohrebisko, ako aj hrnčiarске pece. Konkrétne na svahu pred opevnením predhradia hradiska boli zistené dve skupiny pecí v dvoch priehlbniach, zahĺbené do sprae. Výskum pohrebiska aj pecí uskutočnil B. Chropovský (1959; 1962). Na tomto mieste chcem poďakovať za poskytnutie a prístupenie materiálu.

V prvej priehlbni boli zistené pece 1-4 a 10, v druhej priehlbni pece 6-12, okrem pece 11. Pece boli situované v rôznej výške, zrejme nefungovali všetky súčasne. Z pecí situovaných vyššie sa kvôli poškodeniu hlbokou orbou zachovali len zvyšky, ba v niektorých prípadoch len prepálené miesta. Z týchto zvyškov pecí nepochádzajú žiadne črepy. Pri porovnaní výškových pozícií jednotlivých pecí v prvom zoskupení nemohli súčasne fungovať pece 1 a 10, pričom 10 je situovaná vyššie a bola značne poškodená. Podobne tomu bolo v druhom zoskupení – pece 8 a 12.

V rámci pecí k najzachovalejším patria pece 2, 3 a 6, kde sa zachoval takmer kompletný alebo len mierne poškodený rošt. Rošt s prieduchmi oddeľoval vypaľovaciu a vykurovaciu komoru takým spôsobom, že tieto pece možno zaradiť k vertikálnym dvojkomorovým peciam. V týchto peciach boli zistené tiež zvyšky stien kupoly, napr. v peci 2 až do výšky 26 cm. Hoci pece 1, 4 a 8 boli viac poškodené, možno ich

so značnou pravdepodobnosťou tiež zaradiť k rovnakému typu pecí. V niektorých vykurovacích komorách boli zistené stopy po nástroji, ktorým bola hlbená do spráše. Je zaujímavé, že v peci 2 nemohli byť dva prieduchy v rošte funkčné, keďže neviedli zhora do vykurovacej komory.

Obraz o veľkosti pecí si možno utvoriť podľa ich vyobrazení na priložených ilustráciách (obr. 2-4). Veľkosť dochovaných alebo čiastočne dochovaných pecí bola približne rovnaká a v porovnaní s väčšinou vrcholnostredoekých pecí oveľa menšia (napr. nedávno Varadzin 2010).

V peciach boli črepy odkryté v ich predpecných jamách. Len v niektorých peciach sa nevelký počet črepov našiel aj vo vykurovacích komorách (hlavne pece 3 a 6), no vo vypaľovacích komorách črepy chýbali. Vo viacerých vykurovacích komorách bol zistený popol v rôzne hrubej vrstve. Okrem toho určitá časť črepov bola zistená v každej z dvoch priehlbni s pecami, a to zvyčajne v takých polohách, že nemožno ich pričleniť k určitej peci, ale len k určitému zoskupeniu pecí.

Pokiaľ ide o zlomky črepov z pecí, je pozoruhodné, že len výnimočne bolo možné z týchto črepov rekonštruovať nádobu alebo aspoň jej časť či profil. Z tohto dôvodu sa možno domnievať, že črepy pochádzali z viacerých výpalov, prípadne že časť črepov bola odstránená z okolia pecí na iné miesto. Je to pomerne pravdepodobné, keďže zrejme nebolo odkryté celé pracovisko hrnčiarov, ako aj z toho dôvodu, že svah bol vystavený soliflukcii, ktorá mohla neskôr odnieť aj časť črepov.

V predpecných jamách a ich okolí boli odkryté zlomky diel so značkami aj bez značiek. Nemožno však potvrdiť väzbu určitého typu značky na konkrétnu pec. Dôležité je tiež zistenie, že na celej lokalite neboli zistené na nádobách identické značky, ktoré by sa dali pripísať jednému hrnčiarovi. Je pravdepodobné, že hrnčiari sa striedali v používaní pecí. Tiež je zřejmé, že v peciach boli vypaľované tak nádoby so značkami, ako aj bez značiek. Nebol zistený rozdiel medzi nádobami so značkami a bez značiek (Vlkolinská 2012).

Keramika z neďalekého pohrebiska, ako aj fragmenty z pecí evidentne boli vyhotovené tými istými hrnčiarimi. Pre túto keramiku je charakteristická pomerne vysoká úroveň, aj keď išlo o obtáčané exempláre, ako aj ich značná uniformita. Z hrobov pochádzajú hlavne rekonštruovateľné nádoby (Chropovský 1962), takže je možné sledovať aj ich celkový priebeh výzdoby na nich. Základnou výzdobnou kombináciou je

vlnovka pod hrdlom a pod ňou žliabky – tiež vyhotovené jednodrotým nástrojom. Niekedy je jednoduchá vlnovka umiestnená aj na vydutine, ktorá je však oveľa nižšia než tá pod hrdlom. V hrobch nechýbali ani nádoby zdobené len žliabkami. Hlavnou formou je široký hrniec so širokým ústím i výduťou (Chropovský 1959; 1962; Vlkolinská 2002; 2012). Viaceré šperky v hrobch i v peci 8 poukazujú na pôvod u južných Slovanov (Štefanovičová 1990; k problematike Langó 2012).

V rámci značnej uniformity črepov z pecí sa miestami objavili črepy, ktoré sa pri makroskopickom pozorovaní javili ako čiastočne odlišné. Pri prírodovednej analýze sa však ukázalo, že tieto „rozdiely sa nepotvrdili (Fusek/Horváth 1998).

Kapacita pecí – odvodzujúc z pece pre výpal antickej keramiky v Uherskom Hradišti – hrniec strednej veľkosti zaberá v peci priestor ca 20 x 20 cm (napr. Holubowicz 1965, 131-151; Varadzin 2010; Vágner 2002; 2012) – vtedy je možné vypaľovať v takejto peci ca 50 nádob. Hoci na Lupke boli vypaľované aj omnoho väčšie exempláre, takže v peci sa mohlo vypáliť súčasne menej nádob, predsa už jedna pec pri opakovanom použití produkovala značný počet nádob, a to už nehovoriac o produkcii z viacerých pecí (aj keď odhliadneme od možného odpadu). Keď odhliadneme od počtu nádob odkrytých v hrobch a aj bez odpadu pri výpale, stále ostáva otázkou, kde bola použitá ostatná produkcia keramiky z pecí, keďže v mikroregiónie Nitry bolo zistených pomerne málo črepov z týchto pecí.

R. Pleiner (1988, Abb. 1) uskutočnil experimentálny výpal v replike pece postavenej podľa originálu pece 9 z Nitry-Lupky. Pri vypaľovaní okrem kvalitne vypálených exemplárov došlo k poškodeniu niekoľkých nádob, a to až do takej miery, že nemohli byť používané. Presnejšie percento odpadu pri vypaľovaní v takejto peci je ťažko stanoviť (Pleiner 1988, 304; Abb. 7).

Viacerí autori skúmali jednak podľa etnografických paralel a jednak podľa situácie s replikami pecí ich dobu existencie, a to aj voči vplyvom počasia. V prípadoch, ak nad pecami boli zostrojené nejaké striešky, mohli vydržať niekoľko rokov a byť schopné fungovania (napr. Holubowicz 1965; Pleiner 1988).

Pokiaľ ide o ukončenie fungovania pecí v Lupke, tak v tesnej blízkosti pece 6 bola zistená skrčená kostra dospelého jedinca, ktorý nohami zasahoval do predpecnej jamy a čiastočne aj do vykurovacej komory. Bol

bez nálezov. Ďalšie údaje nie sú dostupné. Mŕtvy sa tam musel ocitnúť až po skončení používania pece a vlastne celej skupiny pecí. Nie je zrejmé, aký dlhý časový úsek uplynul medzi posledným fungovaním pece a smrťou človeka, ktorého kostra sa našla pri peci. Pec alebo jej časť v tom čase musela byť ešte odkrytá, inak by sa časti mŕtveho nemohli dostať na miesto, kde boli odkryté.

Zo skúmaného obdobia bola okrem Nitry-Lupky hrnčiarska pec odkrytá potom len v Sadoch-Uherskom Hradišti s keramikou antických tvarov (Hrubý 1965). Tam možno pozorovať vo vypaľovacej komore črepy zo vsadky (Galuška 1996), čo nebolo zistené v Nitre-Lupke, kde črepy boli hlavne v predpecných jamách a niekedy nevelký počet vo vykurovacích komorách spolu s popolom pod roštom.

Pokiaľ ide o distribúciu keramiky z výrobného centra, tak najväčší akčný rádius býva najviac do 30 km a ojedinele až do 50 km (Varadzin 2010; Vlkolinská 2002; 2012). Čo sa týka distribúcie z pecí v Nitre-Lupke, najviac črepov z tejto keramiky bolo zistených v mikroregióne Nitra, aj keď vzhľadom na predpokladanú produkciu pecí bol nízky. Zatiaľ je však ťažké vysvetliť, že počet týchto nádob je v porovnaní s ostatnou keramikou pomerne zriedkavý, čo však nezodpovedá kapacite pecí z Lupky. Pritom je pravdepodobné, že súčasne boli využívané niekoľko pece v oboch zoskupeniach. Najnovšie sa možnosťou prítomnosti južných Slovanov v Nitre-Lupke zaoberal P. Langó (2012, 237-280).

Literatúra

FUSEK/HORVÁTH 1998 – G. Fusek/I. Horváth: Naturwissenschaftliche Untersuchung en der Keramik aus Nitra-Lupka. In: Poláček, L. (Hrsg.) Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa. Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen. Brno 1998, 279-281.

HOLUBOWICZ 1965 – J. Holubowicz: Garncarstwo wczesnosredniowieczne Slowian. : Wroclaw 1965.

HRUBÝ 1965 – V. Hrubý: Keramika antických tvaru v sдобě velkomoravské. Časopis Morav. Muzea 50, 1965, 37-62.

CHROPOVSKÝ 1959 – B. Chropovský: Slovanské hrnčiarske pece v Nitre. Arch. Rozhledy 12, 1959, 812-816, 818-825.

CHROPOVSKÝ 1962: B. Chropovský: Slovanské pohrebisko v Nitre na Lupke. Slov. Arch. 10, 1962, 175-219.

LANGÓ 2012: P. Langó: Délszlávok Nyitrán? Megjegyzések az alsó ívükön tekercselt drótdíszes karikaékszerek klasszifikációja kapcsán. In: Középkortörténeti tanulmányok 7, 2012, 237-280.

K zachovanosti hrnčiarских pecí v Nitre-Lupke

PLEINER 1988 – R. Pleiner: Brennversuche in einem nachgebildeten slawischen Töpferöfen. Slov. Arch. 36, 1988, 299-308.

ŠTEFANOVIČOVÁ 1990 – T. Štefanovičová: Schmuck der Nitraer Typs und seine Beziehungen zu Südosteuropa im 9. Jahrhundert. In: A Wosinsky Mór Muzeum Evkönyve 15, 1990, 215-230.

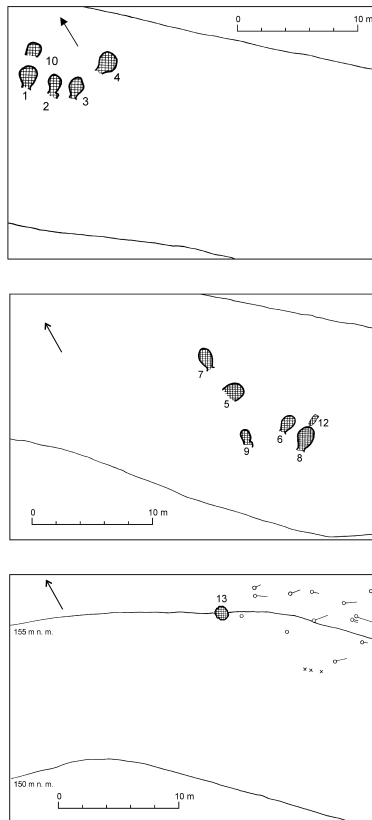
VÁGNER 2002 – Zs. Vágner: Medieval pottery kilns in the Carpathian Basin. European Journal of Archaeology 5, 2002, 309-342.

VÁGNER 2012 – Zs. Vágner: Overview of medieval pottery kiln types of the Carpathian Basin. Ruralia VI, 2012, 1-19.

VARADZIN 2010 – L. Varadzin: Hrnčířská výroba ve východní části střední Evropy 6.-13. století v archeologických pramenech. Arch. Rozhledy 62, 2010, 17-71.

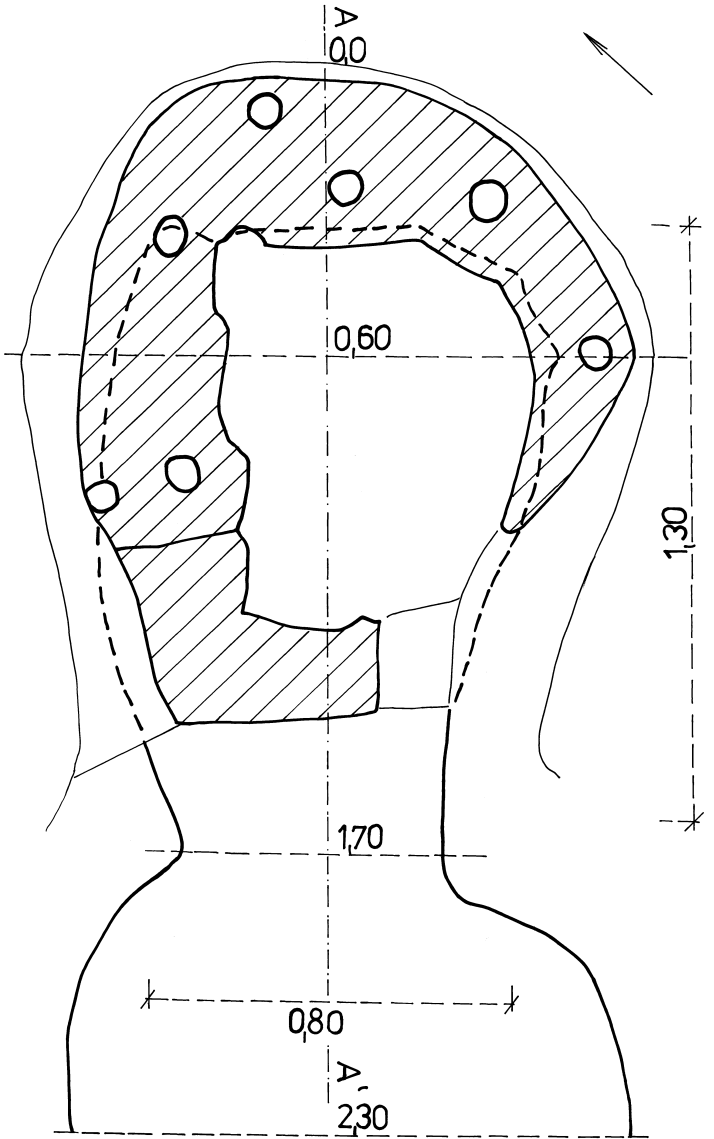
VLKOLINSKÁ 2002 – I. Vlkolinská: Pece z lokality Nitra, poloha Lupka. Štud. Zvesti AÚ SAV 35, 2002, 229-245.

VLKOLINSKÁ 2012 – I. Vlkolinská. K problematike značiek na dnách nádob z Nitry-Lupky. Arch. Hist. 37, 2012, 235-250.

Obr. 1. Plán rozloženia pecí v Nitre-Lupke (podľa autora výskumu B. Chropovského).

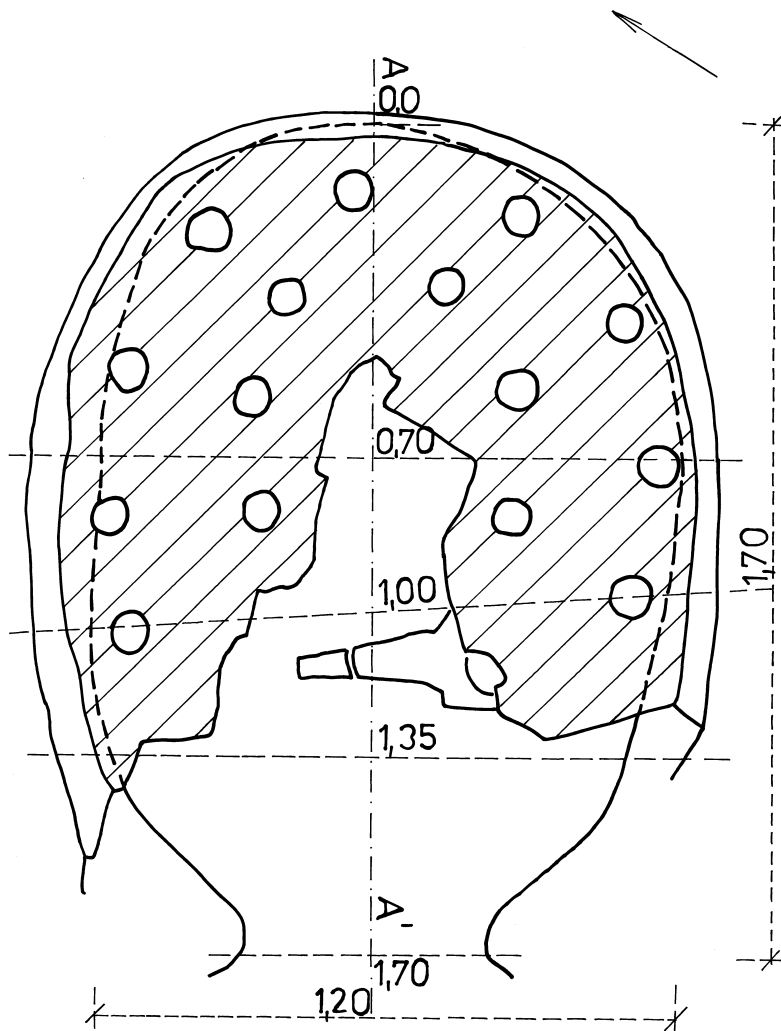
NITRA - LUPKA PEC Č.2

M = 1 : 10

Obr. 2. Plán pece 2 (podľa výskumu B. Chropovského).

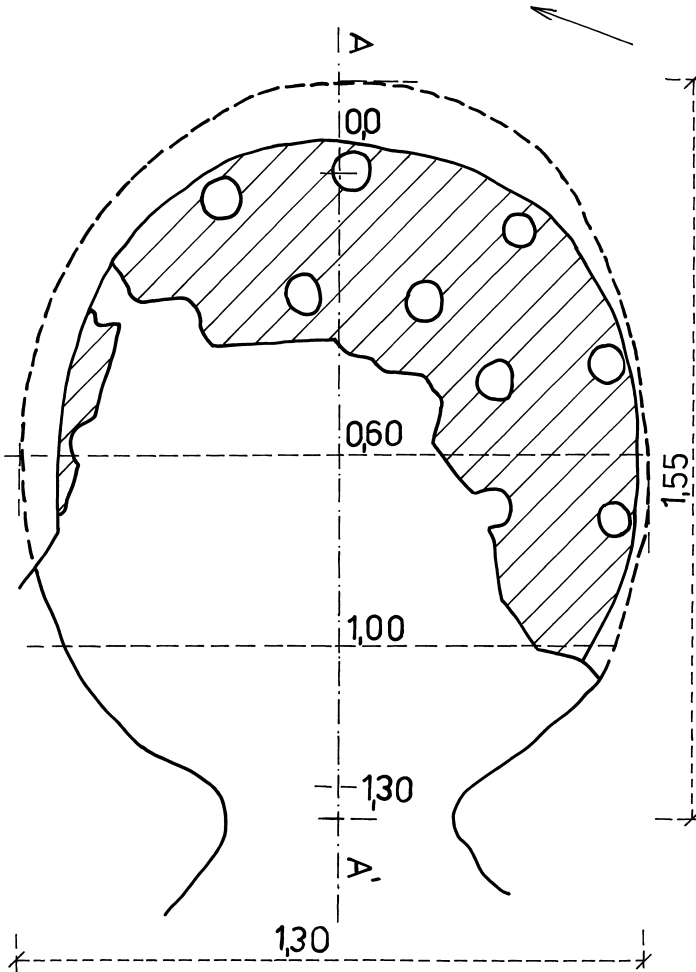
NITRA-LUPKA PEC Ć3

M = 1:10

Obr. 3. Plán pece 3 (podľa výskumu B. Chropovského).

NITRA-LUPKA PEC Ć.6

M = 1:10

Obr. 4. Plán pece 6 (podľa výskumu B. Chropovského).

Summary

About the well-preserved state of pottery kilns in the locality of Nitra-Lupka

In the locality of Nitra-Lupka there was a cemetery uncovered in the forecastle of the hillfort, as well as two groups of pottery kilns. The kilns were excavated into the loess of the slope in front of the fortification of the hillfort forecastle. Several of them were damaged by deep plowing. Preserved kilns belonged to the two-chamber vertical types, where the calcination chamber was separated from the heating one by a grate. In front of the kilns forekiln pits were located, in which majority of pottery-sherds was found (not in kilns).

Pottery kilns were located in different depths and could not operate simultaneously.

In several cases remains of the walls of the calcination chamber were found, which made it possible to determine at least the approximate capacity of kilns, i.e. the number of vessels that can be calcinated at once. Considering the relatively large capacity of kilns, the representation of these vessels in the micro-region of Nitra is relatively small, even if the presence of vessels in the adjacent cemetery is taken into account. The jewels from the graves suggest the possible origin in the former Yugoslavia.